Zbornik za narodni život i običaje 55(2010)
Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU; str. 9–38

Jakša Primorac

ARHIVSKA GRAĐA ODSJEKA ZA ETNOLOGIJU HAZU

Sažetak:

U početnom dijelu teksta opisuje se povijesni kontekst u kojemu su nastale pojedine arhivske zbirke Odsjeka za etnologiju HAZU, a zatim slijedi opis nastanka i tijeka projekta *Etnološka i folkloristička građa HAZU: zaštita i kritičko objavljivanje* te analiza građe svake pojedine arhivske kolekcije: *Zbirke Matice hrvatske*, *Stare zbirke*, *Nove zbirke*, *Zbirke korespondencije* i *Zbirke fotografija*. U zaključnom dijelu teksta iznose se razmišljanja o značenju te građe za suvremena etnološka, folkloristička, povijesna i interdisciplinarna istraživanja.

Hrvatska etnologija i folkloristika rođene su u okrilju dviju institucija, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Matice hrvatske (dalje: Akademija i Matica). Prijelomni trenutci u njihovu razvoju odvijali su se u zadnjoj četvrti 19. stoljeća. Hrvatski folkloristi (proučavatelji hrvatske usmene književnosti, osobito usmene poezije) smatraju jednim od najvažnijih trenutaka u razvoju svoje struke Matičino objavljivanje *Poziva za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama* 1877. godine pod vodstvom don Mihovila Pavlinovića, premda je sakupljanje folklornih umotvorina na hrvatskom prostoru bilo vrlo prisutno i prije, osobito od 1813., kada je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac izdao proglas za sakupljanje folklorne građe (M. H. 1896). Važni događaji krajem 19. stoljeća za etnološki i folkloristički razvoj bili su i osnivanje Akademijinog *Odbora za sabiranje spomenika tradicionalne literature* 1888. godine, današnjeg *Odbora za narodni život i običaje* (dalje: ONŽO[1]), kao prve etnološke institucije u zemlji, te istodobno objavljivanje prvog broja Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje* (dalje: ZNŽO) i prvog sveska Matičinih *Hrvatskih narodnih pjesama* 1896. godine. (Marković 1988: 9-12; Perić-Polonijo 1995: 61-62, 67). Godinu dana nakon toga, 1897., Antun Radić došao je na mjesto urednika ZNŽO-a i u drugom svesku te

1 Akademijin etnološki Odbor više je puta mijenjao ime od osnutka 1888. do 1953. Od te se godine naziva *Odbor za narodni život i običaje*. Kako Odbor pod tim imenom najduže djeluje, u daljnjem ću se tekstu radi jednostavnosti koristiti uobičajenom kraticom ONŽO i za razdoblje 1888-1953.

edicije objavio svoju *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (dalje: *Osnova*) (Radić 1897). Taj se događaj smatra završnim činom rađanja suvremene hrvatske etnološke znanosti (Rihtman-Auguštin 1984: 68). U zadnjoj su četvrti 19. stoljeća Akademija i Matica postavile kao jedan od svojih važnih zadataka prikupljanje što veće količine etnološke i folklorističke građe prema pozitivističkim načelima u svim krajevima u kojima žive Hrvati i drugi južnoslavenski narodi. Premda su se hrvatska etnologija i folkloristika tijekom 20. stoljeća razvijale u okviru različitih znanstvenih institucija i teorijskih usmjerenja, taj je prvotni sakupljački etnografski zadatak ostao aktualnim sve do današnjeg vremena. Prvi znanstveni radovi obiju disciplina u Hrvatskoj temeljili su se na folklorističkoj građi prikupljenoj u sklopu Matičina projekta *Hrvatske narodne pjesme* i etnološkoj i folklorističkoj građi prikupljenoj u sklopu Akademijina projekta *Zbornika za narodni život i običaje*.

Razvijeni institucijski okviri Akademije i Matice omogućili su prvotni znanstveni uzlet hrvatske etnologije i folkloristike, ali se težište strukovnog razvoja tijekom 20. stoljeća premjestilo u druge znanstvene ustanove, nekadašnju Katedru, odnosno današnji Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, nekadašnji Institut za narodnu umjetnost, odnosno današnji Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (dalje: Institut), etnografske muzeje i zbirke i druge institucije humanističkih i društvenih disciplina. Akademijin etnološki Odbor (ONŽO) bio je glavno središte hrvatske etnologije od svoga osnutka do međuratnog razdoblja (Belaj 1998: 352-355). Njegov su rad na prijelomu 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća obilježila dva velika znanstvenika, Antun Radić i Dragutin Boranić. Iz toga razdoblja potječe starija arhivska građa u današnjem Odsjeku za etnologiju HAZU, nazvana u drugoj polovici 20. stoljeća *Stara zbirka*. Samo je jednim dijelom objavljena u starijim godištima *Zbornika za narodni život i običaje*. Veliki dio te građe pisan je prema čuvenu Radićevu etnografskom naputku – *Osnovi*.

U razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata 1945. do 1962., kada je osnovan Akademijin Etnološki zavod koji je 1993. preimenovan u Odsjek za etnologiju HAZU[2], ONŽO – djelujući kao koordinacijsko središte međuinstitucijske etnološke suradnje – bio je jednim od glavnih hrvatskih etnoloških mjesta. Takva je njegova uloga bila uvjetovana poratnom situacijom i okolnostima novostvorenog socijalističkog sustava, kada se isticala potreba za sustavnim terenskim etnološkim i folklorističkim radom prema pozitivističkim načelima u različitim regijama, osobito onima koje su znatnije stradale u ratu, kao i potreba za osnaživanjem starih i novoosnovanih etnoloških znanstvenih ustanova (Čulinović-Konstantinović 1979: 79, 82-83, 85). Matica hrvatska je 1951. predala na čuvanje Odboru cjelokupnu arhivsku kolekciju rukopisa narodnih pjesama i druge građe prikupljenih manjim dijelom sredinom 19. stoljeća i najvećim dijelom u posljednjoj četvrti tog stoljeća[3]. Ta se kolekcija narodnih pjesama smatra jednom od najvažnijih i najbogatijih na području srednje i

2 *Ljetopis JAZU* 70, 1965: 121; *Ljetopis HAZU*, 97, 1994: 62.

3 *Ljetopis JAZU* 58, 1953: 160.

jugoistočne Europe (Perić-Polonijo 1995: 66-67). Danas je pohranjena u Odsjeku za etnologiju HAZU i vodi se pod nazivom *Zbirka Matice hrvatske*. Samo je djelomično objavljena u deset antologijskih svezaka edicije *Hrvatske narodne pjesme* (1896-1942).

U Odsjeku za etnologiju čuva se i građa prikupljena od 1945. do danas. Ona se vodi pod nazivom *Nova zbirka*. U tom se razdoblju uglavnom odustalo od Radićevih metodoloških načela i nisu se pisale cjelovite lokalne i regionalne monografije, već manji radovi koji su obrađivali uže teme. Dominirala je kulturno-povijesna etnološka metoda koju je zastupao Milovan Gavazzi, pročelnik Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta i član ONŽO-a do 1960. (Marković 1988: 33). Rukopisi *Nove zbirke* sadržavaju etnološku građu, ali i dosta folklorističke i etnomuzikološke građe, kao i nekoliko radova iz područja antropogeografije, povijesti i drugih društvenih disciplina, što je odraz multidisciplinarne koncepcije ONŽO-a u razdoblju druge polovice 20. stoljeća.

Nastanak znanstvenog projekta *Etnološka i folkloristička građa HAZU: zaštita i kritičko objavljivanje*

U razdoblju od osnutka Akademijina Etnološkog zavoda 1962. do ratnih 1990-ih njegovi su djelatnici Marijana Gušić, Vesna Čulinović-Konstantinović, Mirko Marković i Zorica Šimunović-Petrić djelomično dokumentirali arhivsku građu ONŽO-a[4]. Veliki dio tog posla napravila je Vesna Čulinović-Konstantinović, koja je bila zaposlena u Zavodu do 1988. godine.[5] Prigodom obilježavanja stote obljetnice osnutka ONŽO-a 1988., tadašnji predsjednik ONŽO-a akademik Andre Mohorovičić uredio je publikaciju *Spomen spis* u kojoj se nalazi članak Mirka Markovića o povijesti ONŽO-a te popis rukopisa koji se čuvaju u arhivu ONŽO-a što ga je priredila Zorica Šimunović-Petrić (*Spomen spis* 1988). Etnološki zavod i njegov arhiv mijenjali su adrese nekoliko puta tijekom svoga postojanja. Od 1963. do 1981. bili su smješteni u Opatičkoj ulici br. 18, kada su premješteni u prostorije u Matičinoj ulici br. 2. Godine 1990. iz Matičine su ulice bili privremeno premješteni u malu prostoriju u Opatičkoj ulici br. 10, a 1995. su konačno premješteni u današnje prostorije u Hebrangovoj ulici br. 1.[6] Rad na fizičkoj zaštiti i dokumentacijskoj obradi arhivske građe odvijao se zbog preseljavanja u 1990-ima s poteškoćama. Građa je bila pohranjena u minimalnim uvjetima očuvanja i uglavnom nedostupna vanjskim korisnicima. Nakon odlaska Mirka Markovića u mirovinu 2000. Godine, u Odsjeku je bila zaposlena jedino suradnica Zorica Šimunović-Petrić[7].

Interes etnologa i ljubitelja etnografije za građu ONŽO-a pojačao se u posljednjim desetljećima. Teorijski pristup Antuna Radića etnografskom radu predstavni-

4 Vidi *Ljetopise JAZU,* odnosno *HAZU,* od br. 72 iz 1967. do br. 105 iz 2002.

5 *Ljetopis JAZU*, 92, 1989: 225.

6 *Ljetopis JAZU* 85, 1982: 165; *Ljetopis HAZU* 95, 1992: 201; ibid. 99, 1996: 163.

7 Ibid. 104, 2001: 278.

ci kulturno-povijesne škole tijekom druge polovice 20. stoljeća nisu osobito dobro prihvatili (Belaj 1988: 354-355). Etnolozi iz Instituta za etnologiju i folkloristiku, koji od 1960-ih prednjače u razvoju etnološke teorije u Hrvatskoj, naglasili su u 1980-ima neke dotad zanemarene teorijske i metodološke vrijednosti Radićeve *Osnove* i etnografskih rukopisa izrađenih prema njoj (npr. Rihtman-Auguštin 1984: 68-71). U novijem su vremenu o Radićevoj etnološkoj misli i ostvarenjima napisane brojne znanstvene rasprave. Krajem 1980-ih i u 1990-ima snažno je porastao interes za građu pisanu prema *Osnovi*, što je bilo dobrim dijelom povezano s tadašnjim nacionalnim i kulturnim gibanjima i poratnom obnovom materijalne i duhovne baštine. Mnogi su znanstvenici, ali i ljubitelji starine, u tom razdoblju željeli izvući iz arhiva građu o prošlosti i tradicijskoj kulturi različitih mjesta i regija. Tako su tiskane dvije neobjavljene monografije iz arhiva Odsjeka za etnologiju HAZU, *Imotska krajina* i *Kompolje* (Kutleša 1993; Grčević 2000). Obnovljeno zanimanje za Radićeve etnografske ideje očitovalo se u pisanju novih etnoloških monografija prema *Osnovi*, osamdesetak godina nakon njezina nastanka. Dvije su takve monografije, *Bački Hrvati* i *Kijevo*, objavljene u novijim ZNŽO. (Sekulić 1986 [1991]; Jurić-Arambašić 2000). Uz to su objavljeni i pretisci poznatih monografija iz ZNŽO-a *Otok*, *Poljica* i *Vrbnik*, koje su pritom nadopunjene neobjavljenom građom iz ONŽO-a (Ivanišević 1987; Lovretić 1990; Žic 2001). Pretisak su doživjele i monografije *Samobor*, *Prigorje*, *Novalja* i dio monografije *Varoš* (Lang 1992; Lukić 1995; Rožić 2002; Širola 2002). Godine 1997. ponovno je tiskana i sama *Osnova* (Radić 1997).

U navedenom su razdoblju folkloristi iz Instituta počeli snažnije isticati značenje većinom neobrađene i neobjavljene folklorističke građe ONŽO-a (Marks & Lozica 1998: 88-89). Sredinom 1990-ih Tanja Perić-Polonijo, koja se bavi objavljivanjem zbirki folklorne građe i etnoloških monografija, potaknula je obnavljanje Matičine edicije *Hrvatske narodne pjesme* s ciljem objavljivanja brojnih zbirki antologijske vrijednosti koje su pohranjene u arhivu ONŽO-a (Jambrešić-Kirin 1997: 46). Godine 1996., sto godina nakon izlaska prve Matičine knjige narodnih pjesama, u cijelosti je objavljena rukopisna antologijska zbirka Andre Murata *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu* (Murat 1996). Znanstveni projekt *Genološki aspekti folkloristike* iz 1996. pod vodstvom Tanje Perić-Polonijo prethodio je stvaranju novog suradnog projekta HAZU i Instituta za etnologiju i folkloristiku. Članovi i djelatnici Akademije, osobito tadašnji predsjednik ONŽO-a i voditelj Odsjeka za etnologiju akademik Andre Mohorovičić, pokazali su interes da se početkom 21. stoljeća u Odsjeku zaposli ekipa mladih znanstvenika. S druge strane, etnološka je struka osjetila veliku potrebu da se građa koja predstavlja temelj hrvatske etnologije i folkloristike što bolje zaštiti, dokumentacijski obradi i prezentira široj javnosti. Uslijedio je projekt modernizacije Odsjeka.

Rad na zaštiti i dokumentiranju građe

Početkom 2002. Ministarstvo znanosti i tehnologije odobrilo je suradni projekt Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Instituta za etnologiju i folkloristiku pod na-

zivom: *Etnološka i folkloristička građa HAZU: zaštita i kritičko objavljivanje*. Voditeljica projekta je akademkinja Maja Bošković-Stulli, a suradnici i konzultanti su: akademik Jerko Bezić, akademik Petar Šimunović, znanstvena savjetnica Aleksandra Muraj, znanstvena savjetnica Jadranka Grbić te znanstvena savjetnica Tanja Perić-Polonijo, koja je ujedno i koordinatorica projekta. Dana 1. ožujka 2002. na projektu su bila zaposlena tri znanstvena novaka: Jakša Primorac, Ivana Polonijo i Luka Šešo. Nakon odlaska Zorice Šimunović Petrić u mirovinu, 2003. na mjesto stručne suradnice Odsjeka zaposlena je Klementina Batina, koja se uključila u rad na projektu zajedno sa znanstvenim novacima. U izradi 55. sveska *Zbornika za narodni život i običaje* volonterski su sudjelovale i znanstvene novakinje Jelena Marković (Institut za etnologiju i folkloristiku) i Ivona Grgurinović (Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta).

U pogledu zaštite arhivske građe u Odsjeku za etnologiju HAZU u razdoblju od 2002. do 2005. obavljena je većina potrebnih radnji koje zahtijeva suvremena arhivska struka. Arhivska je građa smještena u zasebnu prostoriju. Rukopisi su pohranjeni u adekvatne arhivske kutije i smješteni na prikladne police, a fotografije u prikladne albume. Bitna zaštitna mjera koja još nije ostvarena jest potpuna zaštita od vlage i požara. U tom su pogledu prioritetni popravak krovišta te uvođenje klimatizacije i sustava ovlaživanja. Stručne savjete u tom poslu pružaju djelatnici Hrvatskog državnog arhiva.

Posao dokumentiranja zahtijevao je nabavu kvalitetnih računala i druge digitalne opreme. Istraživači su upisivali pojedinosti o svakom rukopisu, pismu i fotografiji u zasebne računalne baze podataka. Zbog specifične strukture građe, bilo je nužno detaljno opisati sadržaj svakog rukopisa. Tijekom rada bilo je potrebno napraviti i dvije nove zbirke, *Zbirku korespondencije* i *Zbirku fotografija*. Sva građa koja je naknadno pronađena svrstavana je tijekom projekta u privremenu *Posebnu zbirku*. Ta je građa na kraju obrade priključena *Novoj zbirci*. Toj je kolekciji pridodano pet novih rukopisa koji su pristigli u Odsjek od 2002. godine. Time je naznačeno da je *Nova zbirka* otvorena edicija koja treba nastaviti primati etnološku i folklorističku građu.

Zbirka Matice hrvatske

Zbirka Matice hrvatske najstarija je arhivska kolekcija u Odsjeku za etnologiju. U mnogim se aspektima razlikuje od *Stare* i *Nove zbirke* ONŽO-a. Ona pretežno sadrži narodne pjesme sakupljene u posljednjoj četvrti 19. stoljeća u sklopu veoma dobro organizirane Matičine akcije (M. H. 1896) Druge folklorne vrste i žanrovi rijetko se pojavljuju u ovoj građi. Pripovijetke, priče i predaje nalaze se u devetnaest rukopisa[8], opisi običaja u devet rukopisa[9], zagonetke i poslovice u pet rukopisa[10], autorski

8 Rukopisi: MH br. 3, 6, 8, 17, 19, 21, 29a-b, 30, 59c, 71, 96, 102, 157, 169a-b, 171, 173b, 184, 190, 193.

9 Rukopisi: MH br. 17, 21, 30, 41, 67, 96, 120b, 171, 190.

10 Rukopisi: MH br. 29a-b, 30, 59b, 62a, 171.

radovi u četiri rukopisa[11], vjerovanja u dva rukopisa[12] i notni zapisi pjesama u jednom rukopisu[13]. U *Zbirci Matice hrvatske* sačuvana su pisma sakupljača Odboru Matice hrvatske i urednicima edicije *Hrvatske narodne pjesme* Luki Marjanoviću i Nikoli Andriću.

Kako se u slučaju *Zbirke Matice hrvatske* uglavnom radi o tipskim rukopisima u kojima je poznat zapisivač, vrijeme zapisivanja i lokaliteti, ovdje je, za razliku od *Stare* i *Nove zbirke*, bilo jednostavno napraviti analizu zemljopisnog porijekla rukopisa koja može pokazati koliko je Matičina akcija uhvatila korijena u različitim regijama. Matičine zbirke iz zadnjih desetljeća 19. stoljeća uglavnom potječu iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Najviše je zbirki iz Bosne i Hercegovine (48)[14] i Dalmacije (44)[15]. Uz njih je i šest rukopisa iz Boke kotorske, koja je tada bila dio Dalmacije.[16] Unutar bosansko-hercegovačkih rukopisa izdvaja se sedamnaest zbirki pjesama iz bošnjačko-muslimanskog deseteračkog ciklusa[17]. Za dalmatinskim i bosansko-hercegovačkim rukopisima slijedi trideset i sedam rukopisa iz Slavonije[18]. S obzirom na manju veličinu regije, bitno je da osamnaest rukopisa potječe iz područja gorske Hrvatske (Lika, Kordun, Banovina, Gorski kotar i Žumberak)[19]. U tom je smislu indikativno da samo dvadeset i osam rukopisa potječe iz pretežno kajkavskih, snažno napučenih, krajeva sjeverozapadne Hrvatske najbližih Zagrebu[20] te da samo devet rukopisa potječe iz Istre i kvarnerskog primorja[21]. Ova analiza ukazuje na neke aspekte Matičine akcije u kontekstu tadašnjih nacionalnih i kulturnih procesa.

Integracijski procesi Hrvatskog narodnog preporoda sredinom 19. stoljeća najviše su zahvatili krajeve Banske Hrvatske, Slavonije i Vojne granice, pa su se tadašnje romantičarske akcije prikupljanja folklorne građe (''narodnog blaga'') koje je od svoga osnutka 1842. provodila Matica Ilirska (odnosno od 1874. Matica hrvatska) većim di-

11 Rukopisi: MH br. 88, 188, 190, 193.

12 Rukopisi: MH br. 30, 171.

13 Rukopis Andrije Sriemca (MH 149).

14 Zbirke koje pretežno sadrže narodne pjesme kršćanskog stanovništva Bosne i Hercegovine su: MH br. 3, 4, 13, 17-a, 17-b, 17-c, 17-d, 17-e, 20, 24, 29a-b, 33-a, 33-b, 35, 45, 50, 62a, 62b, 69, 71, 76, 108, 110, 120a, 151, 152b, 154, 155, 162, 184, 186. (muslimanske zbirke v. u fusnoti 17)

15 Radi se o rukopisima MH br. 1, 2, 5, 7, 9, 12, 14, 18, 22, 32, 33-a, 33-b, 36, 39, 40, 41, 46, 49, 52, 53, 56, 65, 70, 72, 81, 105, 109, 112, 116, 118, 132, 139, 141, 146, 149, 150, 158a-b, 177a-c, 178, 179a-i, 181, 185, 196.

16 Rukopisi: MH br. 41, 54, 150, 168, 177a-c, 178.

17 Zbirke koje pretežno sadrže muslimanske dugačke deseteračke pjesme su: MH br. 8, 33, 43, 55, 122, 124, 128, 129, 130, 131, 133a-b, 152a, 156, 157, 175a, 175b, 197b-g.

18 Rukopisi: MH br. 13, 15, 16, 21, 27, 29a-b, 33, 37, 42, 51, 57, 61, 67, 68, 69, 75, 77, 78, 79, 85a, 89, 95, 98, 99, 100, 119, 131, 140, 145, 149, 153, 163, 165, 169a-b, 174, 182, 186.

19 Rukopisi: MH br. 17, 23a-b, 47, 64, 83, 90, 94, 103, 107, 109, 131, 149, 160, 170, 174, 186, 195.

20 Rukopisi: MH br. 17, 33, 47, 48, 50, 66, 69, 82, 85b, 87, 93a-c, 96, 99, 101, 102, 106, 111, 114, 115, 134, 147, 149, 159, 171, 174, 186, 200, 201.

21 Rukopisi: MH br. 10, 17-a, 17-b, 19, 88, 92, 113, 137, 186.

jelom usmjerile na sjeverna i zapadna hrvatska područja (Belaj 1998: 347-350). To pokazuje građa nastala prije 1877. koja je sačuvana u kolekciji rukopisa Matice hrvatske. Ona je najvećim dijelom izravno povezana s preporodnim gibanjima na hrvatskom sjeveru. U toj se građi miješaju narodne pjesme s drugom vrstom folklorne građe (pripovijetke, poslovice, opisi običaja…), ali i s autorskim "umjetnim" pjesmama, korespondencijom, prijepisima građe iz različitih časopisa i novina i drugom sličnom građom, što govori o nerazvijenim klasifikacijskim kriterijima i nepostojanju folkloristike kao jasnog znanstvenog usmjerenja kod preporoditelja koji su sakupljali "narodno blago" (Bošković-Stulli 1983: 81). Starija građa *Zbirke Matice hrvatske* najvećim dijelom potječe iz preporodnog razdoblja 1830-ih i 1840-ih te iz 1850-ih i 1860-ih godina. Tu se posebno ističu rukopisi s folklorističkom građom poznatih iliraca Ivana Kukuljevića Sakcinskog[22] i Stanka Vraza[23], koji su prikupljali građu uglavnom u sjeverozapadnim krajevima. Iz tih krajeva potječu i zbirke M. Domitrovića, Aleksandra Godlera i Stanka Miholića[24]. Najstariji rukopis u *Zbirci Matice hrvatske* jest *Požeški zbornik* autora Vjekoslava Babukića iz 1798. godine[25]. Iz Slavonije je i Babukićeva ostavština[26] te poznati zbornik narodnih pjesama Luke Ilića Oriovčanina[27], kao i manji rukopisi Ivana Ivanišević, Tome Kraljevića i Frana Vrbanića[28]. Iz Istre je sačuvana znatna folkloristička građa koju je prikupio Jakov Volčić, a iz kvarnerskog primorja potječu rukopisi Antuna i Matije Mažuranića i Romana Bauzera[29]. U ostavštini Dragutina Rakovca[30] većinom se nalaze autorske pjesme ilirskih preporoditelja i dio narodnih pjesama s različitih, većinom nepoznatih, lokaliteta. U dvjema rukopisnim zbirkama pod brojem MH 190 i MH 191 nalazi se raznovrsna folklorna građa poznatih i nepoznatih sakupljača iz različitih krajeva Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore, dva znanstvena rada Vatroslava Jagića, jedna pripovijetka Mijata Stojanovića i prijepisi objavljene folklorne građe u različitim časopisima iz preporodnog razdoblja. Svi opisani rukopisi svjedoče o tome da se tijekom Ilirskog preporoda 1830-ih i 1840-ih, razdoblja Bachova apsolutizma 1850-ih i obnove političkog života 1860-ih etnološka i folkloristička građa najvećim dijelom sakupljala u sjevernoj Hrvatskoj.

Veze preporoditelja iz sjeverne Hrvatske s kulturnim djelatnicima u Dalmaciji i Bosni utjecale su na to da se nekoliko rukopisa poznatih dalmatinskih sakupljača

22 Rukopis MH 192.

23 Rukopisi MH br. 30, 193.

24 Rukopisi: M. Domitrović (MH 117), Aleksander Godler (MH 91) i Stanko Miholić (MH 104).

25 Rukopis MH 187a.

26 Rukopis MH 187b.

27 Rukopis MH 26a-d.

28 Rukopisi: Ivan Ivanišević (MH 148), Tomo Kraljević (MH 176)) i Fran Vrbanić (MH 167).

29 Rukopisi: Jakov Volčić (MH 59a-c), Antun i Matija Mažuranić (MH 44) i Roman Bauzer (MH 97).

30 Rukopis MH 188a-b.

folklorne građe iz sredine 19. stoljeća nađe u *Zbirci Matice hrvatske* (Polonijo & Šešo 2002: 138). Radi se o rukopisima Nikole Tomassea[31], Šime Ljubića[32] i Matije Bana[33], kao i o dvama rukopisima iz Imotske krajine autora Stjepana Ivičevića i ''fratra Vrdoljaka''[34]. Uz njih stoji i rukopis najvažnijeg preporoditelja bosanskohercegovačkih Hrvata fra Grge Martića[35]. Intenzivan folkloristički rad don Mihovila Pavlinovića, vođe Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji, i Luke Marjanovića, koji je zapisivao pjesme u Lici i bosanskoj krajini, prethodio je u 1860-ima i 1870-ima objavljivanju Matičina poziva za prikupljanje narodnih pjesama 1877. i sustavnom folklorističkom projektu koji je zatim uslijedio (M.H. 1896; Perić-Polonijo 1996: 52). Sačuvani su njihovi rukopisi s vrijednom građom iz tog razdoblja[36]. U petnaestak sljedećih godina sakupljena je većina građe koja se nalazi u kolekciji Matice hrvatske. Razloge zašto je veći dio te građe sakupljen u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini treba tražiti u političkim i kulturnim okolnostima toga vremena. U Dalmaciji je tada bilo u tijeku dovršavanje preporodnog procesa, a na političkoj sceni neprestano je postavljano pitanje ujedinjenja s Banskom Hrvatskom. Bosna i Hercegovina bila je zahvaćena ratom u vrijeme objavljivanja Matičina poziva i doživjela je austrougarsku okupaciju 1878. godine, čime se otvorio novi prostor za širenje hrvatskih nacionalnih, političkih i kulturnih ideja (Gross & Szabo 1992: 530-532, 536). Članovi zagrebačkog središta Matice osjećali su veliku potrebu za zbližavanjem s prosvjetiteljima iz Dalmacije i Bosne i Hercegovine. Uz to se počeo jače širiti interes za dugačku deseteračku usmenu poeziju koja je najsnažnije bila zastupljena baš u tim regijama kao i u zapadnim gorskim dijelovima Hrvatske. Pritom se pri skupljanju građe nisu izuzimale pjesme koje su pripadale ne-hrvatskim etničkim zajednicama: Srbima, Bošnjacima, Romima i drugima (M. H. 1896).

Matičinom je akcijom stvoren najbogatiji arhiv hrvatskih narodnih pjesama koje u većini nisu doživjele tiskanje sve do današnjeg vremena. Uz to je zalaganjem Luke Marjanovića sakupljen bogat opus bošnjačkih narodnih pjesama (Marjanović 1898) koje su kasnije proučavali brojni strani istraživači, među kojima se osobito izdvaja najpoznatiji američki homerološki stručnjak Albert B. Lord. On je s Davidom E. Bynumom 1963. i 1964. proučavao *Zbirku Matice hrvatske* i pritom dio građe snimio na mikrofilmove koje je pohranio na Sveučilištu Harvard[37]. Tri rukopisa s Marjanovićevom ostavštinom[38] sadrže pisma koja je Marjanović dobivao, manji dio

31 Rukopisi MH br. 34, 172.

32 Rukopis MH 161a-b.

33 Rukopis MH 189.

34 Rukopisi: Stjepan Ivičević (MH 6) i ''fratar Vrdoljak'' (MH 199).

35 Rukopis MH 80.

36 Rukopisi: Pavlinović, MH 28a-d; Marjanović MH 11a.

37 *Ljetopis JAZU* 71, 1966: 126; ibid. 72, 1967: 128.

38 Rukopisi: MH br. 164, 173a-d, MH 198.

folklorne građe koju je sakupio te njegove radove povezane s uređivanjem trećeg i četvrtog sveska *Hrvatskih narodnih pjesama*. S priređivanjem te Matičine edicije povezana su i dva rukopisa Nikole Andrića[39]. Andrić je bio dugogodišnji urednik *Hrvatskih narodnih pjesama*. Uredio je šest svezaka od 1909. do 1942. godine (svesci V-X). U *Zbirci Matice hrvatske* postoji i bilježnica nepoznatog autora pod brojem MH 142 s bilješkama o raznim rukopisima unutar kolekcije. Vjerojatno ju je napisao Ivan Broz, urednik prvog sveska *Hrvatskih narodnih pjesama* od 1888. do smrti 1893., ili Stjepan Bosanac, urednik prvog i drugog sveska nakon Brozove smrti (M. H. 1896: XIX-XXI). Navedenoj je bilježnici komplementarna bilježnica istog formata sa sličnim sadržajem pod brojem SZ 255, kojoj je autor Nikola Andrić. U *Zbirci Matice hrvatske* sačuvana su i dva rukopisa korespondencije sakupljača s Maticom[40]. Pod vodstvom Luke Marjanovića napravljeni su rukopisni prijepisi većine bošnjačkih zbirki[41]. Uz to su Matičini djelatnici pod vodstvom raznih urednikâ napravili rukopisne prijepise antologijskih zbirki petorice poznatih sakupljača (Glavić, Marjanović, Pavlinović, Smičiklas i Tommaseo)[42]. Konačno, sačuvana su tri opsežna rukopisna prijepisa koja sadrže junačke pjesme iz različitih Matičinih rukopisnih zbirki, ali i iz novina i knjiga koje su tiskane u 19. stoljeću[43]. Na osnovi tih prijepisa izabrane su antologijske pjesme koje su tiskane u prvom, drugom, osmom i devetom svesku *Hrvatskih narodnih pjesama*. Treba spomenuti da samo šest rukopisa Matičine zbirke nema poznatu godinu nastanka[44] i da dva rukopisa nemaju poznat lokalitet nastanka građe[45]. Po jedan su rukopis nakon Prvog svjetskog rata u Matičinu kolekciju pohranili Luka Marjanović[46] i Nikola Andrić[47]. Također treba istaknuti jedan rukopis s građom iz Makedonije[48] i dva rukopisa s folklornom građom bačkih Hrvata koji su nastali tek 1939. godine i naknadno su uvršteni u kolekciju, bez direktne veze s Matičinom sakupljačkom akcijom iz 19. stoljeća[49].

39 Rukopisi: MH 60 i SZ 255. Bilježnica s Andrićevim rukopisom u kojoj on opisuje različite rukopisne zbirke narodnih pjesama nalazila se do 1962. u Institutu za književnost JAZU, kada je predana u ONŽO. Tada je pohranjena u *Staru zbirku* pod brojem SZ 255, premda je trebala biti pohranjena u *Zbirku Matice hrvatske*.

40 Rukopisi: MH br. 38, 66,.

41 Rukopisi: MH br. 124, 125a-b, 123, 126a-c, 197a, 127a-h.

42 Rukopisi: Glavić, MH br. 31, 138; Marjanović MH 11b; Pavlinović MH 180; Smičiklas MH 63; Tommaseo MH 183.

43 Rukopisi: MH br. 25a-e, 135a-c, 136.

44 Rukopisi: MH br. 70, 84, 92, 112, 114, 152a.

45 Rukopisi: MH br. 84, 144.

46 Rukopis MH 164 iz 1919. godine.

47 Rukopis MH 120a iz 1920. godine.

48 Rukopis MH 86.

49 Rukopisi: Ante A. Jakšić, MH 120b; Ive Prćić MH 194.

Stara zbirka

Dosadašnja kritička vrjednovanja rukopisa *Stare zbirke* nisu mogla biti precizno utemeljena na analizama njihovih sadržaja, s obzirom na to da nije bio objavljen detaljan katalog građe. Nakon četverogodišnje dokumentacijske obrade tih rukopisa u ovom je tekstu moguće ukratko naznačiti o kakvoj se količini i kvaliteti građe radi. Uz to se usporedbom podataka iz izdvojene i uređene korespondencije *Stare zbirke* s onima iz same etnološke građe može dosta pouzdano utvrditi što se u pogledu sakupljanja građe događalo u različitim razdobljima povijesti ONŽO-a. Ovom analizom pokušat ću pobliže promotriti rad pojedinih urednika ZNŽO-a na sakupljanju građe, kao i načine na koje su sakupljači građe odgovarali na pitanja iz Radićeve *Osnove*. Analiza građe *Stare zbirke* prema temama i regijama bila bi u slučaju ovog teksta preopsežna, za razliku od *Zbirke Matice hrvatske*, i to zbog nekoliko razloga. Rukopisi *Stare zbirke* potječu iz relativno dugačkog razdoblja od zadnjih desetljeća 19. stoljeća do kraja Drugog svjetskog rata. U tom su se razdoblju neprestano događale velike političke i društvene mijene, ali i preobrazbe etnoloških paradigmi i usmjerenja, što je utjecalo na veliku tematsku raznovrsnost građe. Tomu je djelomično bila uzrokom i holistička koncepcija *Osnove*. Uz to je Akademijina sakupljačka akcija, za razliku od Matičine, obuhvatila sva južnoslavenska područja, premda je ipak najvećim dijelom bila koncentrirana na hrvatska područja.

Nakon 1907. nemamo evidenciju Dragutina Boranića o rukopisima koji su pristizali u ONŽO. Rukopisi *Stare zbirke* nakon zbirke SZ 126 autora Petra Draganovića, koja je posljednja uredno uvedena u ''Evidenciju'' (SZ 109) 7. listopada 1907., evidentirani su samo po brojevima, bez zapisane godine primitka. Kako mnogi rukopisi nisu imali zapisanu godinu nastanka, a vrlo su im često nedostajali i drugi osnovni podaci (autor, odnosno lokalitet na koji se građa odnosi), nastojali smo doznati što više novih podataka o njima istražujući etnološke i folklorističke rukopise, korespondenciju i radove pojedinih autora koji su objavljeni u ZNŽO-u. Utvrdili smo da su rukopisi od broja SZ 181 do broja SZ 247 uglavnom nastali i evidentirani u međuratnom razdoblju te da su rukopisi od SZ 249 do SZ 258 većinom primljeni i evidentirani u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, ali su nastali u predratnom razdoblju. Stoga se može s velikom sigurnošću smatrati da je Dragutin Boranić evidentirao rukopise od SZ 127 do SZ 180 u razdoblju 1902-1918.

Starija građa iz 18. i 19. stoljeća

Veliki dio starije građe iz 18. i 19. stoljeća, napisan prije osnutka ONŽO-a 1888., došao je u ONŽO do 1918., što se vidi iz evidencijskih brojeva rukopisa. Sedam etnoloških i sedam folklorističkih rukopisa te tri ljekaruše (zbirke narodnih lijekova) imaju utvrđene godine nastanka i imena autora[50]. Ostali rukopisi nemaju poznatu

[50] Etnografska građa: SZ br. 13, 15, 16, 71, 129, 152, 180. Folklористička građa: SZ br. 2, 47, 83, 133, 134, 135, 175. Ljekaruše: SZ 3a-c.

godinu nastanka (a mnogima je nepoznat i lokalitet), ali se s velikom pouzdanošću može smatrati da prema načinu pisanja i pravopisu potječu iz 19. stoljeća. Radi se o dvanaest malih rukopisa s poznatim imenima autora koji uglavnom sadrže folklorističku građu (pjesme, pripovijetke, poslovice, zagonetke, kraći opisi običaja i sl.)[51] te o sedam rukopisa malog opsega s folklorističkom građom kojima se ne zna autor[52]. Tri rukopisa iz 19. stoljeća kojima nisu poznati ni autor ni godina nastanka evidentirani su vjerojatno u 1930-ima[53].

Iz razdoblja od osnutka ONŽO-a 1888. do 1896., kada je predsjednik ONŽO-a bio Franjo Rački i kada je donesena odluka o izdavanju prvog ZNŽO-a, te iz razdoblja od 1896. do 1897., kad je urednik ZNŽO-a bio Ivan Milčetić, sačuvana su pisma koja svjedoče o komunikaciji ONŽO-a s vanjskim suradnicima i osobama koje su se zanimale za etnografiju i folklor. S većim brojem tadašnjih sakupljača građe komunikaciju su nastavili Antun Radić i Dragutin Boranić. Iz razdoblja Račkoga i Milčetića potječu dva etnološka[54] i četiri folkloristička rukopisa[55]. Autori sedam rukopisa započeli su s pisanjem u Milčetićevo vrijeme i kasnije su dovršili radove u konzultaciji s Antunom Radićem[56]. Ovdje treba posebno istaknuti da su ranije od nastanka *Osnove* započete dvije vrlo važne etnološke monografije iz Istre, rukopisi Josipa Ptašinskog[57] i Stjepana Žiže[58], koji su također dovršeni u Radićevu razdoblju. Iz 1890-ih potječe i zanimljiv rukopis *Razgovori na selu u vreme izbora*[59] iz Molvi, koji je Akademiji vjerojatno poklonio seljak Tomo Jalžabetić, te rukopis nepoznatog autora s pripovijetkama iz Ukrajine[60].

Etnološki projekt Antuna Radića (1897-1902)

Nakon potpune dokumentacijske obrade pisama utvrdili smo da je u manje od pet godina svoga djelovanja u ONŽO-u (1897-1902) Antun Radić komunicirao s više od sedam stotina osoba. Sa suradnicima je uglavnom raspravljao o sakupljanju etnografske građe. Prebrojavanjem samo onih osoba u *Zbirci korespondencije* kojima je poznato prezime ili pseudonim[61] i datacija njihovih pisama dolazi se do brojke od

51 Rukopisi: SZ br. 130, 131, 132, 136, 140, 151, 170, 174a, 174c, 174d, 177, 179.

52 Rukopisi: SZ br. 166, 168, 169, 171, 172, 173a, 174b.

53 Rukopisi: SZ br. 233, 234, 235.

54 Rukopisi: SZ br. 5, 138.

55 Rukopisi: SZ br. 137, 141, 142, 143.

56 Rukopisi: SZ br. 1, 7, 8, 9, 45, 46, 104a-b.

57 Rukopis SZ 111.

58 Rukopis SZ 72a-h.

59 Rukopis SZ 158.

60 Rukopis SZ 139.

61 Ponekad su suradnici upisivali samo inicijale vlastitog imena ili pseudonim!

sedamsto i petnaest osoba i društava. A bilo ih je i više jer tu treba ubrojiti i Radićeve suradnike nepoznatog imena koji se pojavljuju u *Zbirci korespondencije* i sve druge osobe koje se pojavljuju u tadašnjim ZNŽO-ima. Uz vrlo poznate osobe iz hrvatske i europske znanosti, kulture i politike, tu se u najvećem broju pojavljuju ''mali'' ljudi: malo znani seoski i gradski učitelji, svećenici, pismeni seljaci, plemići i pripadnici drugih staleža i profesija koji su bili ''zaljubljeni'' u lokalnu etnografiju, odnosno folklor. Najveći broj suradnika bio je iz Hrvatske, ali je znatan dio bio i iz Bosne i Hercegovine, Slovenije, Crne Gore, Srbije, Makedonije i Bugarske, s obzirom na to da je Akademijin projekt imao južnoslavenski značaj[62].

Radićev zamašni projekt izučavanja narodne kulture i društva počivao je na idejama iznesenima u *Osnovi*. Radić je napravio naputak za etnografski terenski rad, nadahnut vlastitim intelektom, iskustvom, erudicijom i političkim idejama. *Osnova* je bila u skladu s tadašnjim pozitivističkim znanstvenim strujanjima u Europi, ali u nekim aspektima i ispred svoga vremena. Radić nije namijenio etnografski rad samo obrazovanim istraživačima, već svim pismenim ljudima zainteresiranima za takav posao. Zahtijevao je da opsežno opisuju život zajednice u kojoj žive i odgovaraju na pitanja iz *Osnove* pišući govorom određenog mjesta ili kraja. Tražeći da pripadnici jedne zajednice sami opisuju vlastiti život, anticipirao je kasniju vrlo prihvaćenu antropološku metodu ''sudjelujućeg promatranja'' (*participant observation*) (Belaj 1998:351). U njegovo je vrijeme u ONŽO pristigla znatna količina etnološke i folklorističke građe. Ono što se osobito izdvaja jest građa koja je napisana prema *Osnovi*. Pri njezinu pisanju autori su se neprestano konzultirali s Radićem. Oni su u većem broju slučajeva iscrpno obrađivali različite teme iz *Osnove* i pritom iznosili svoja razmišljanja o različitim pojavama u vlastitoj životnoj sredini. Time je na specifičan ''radićevski'' način bila naglašena pozicija istraživačkog subjekta u etnografskom pismu, što u ondašnjoj pozitivističkoj etnologiji nije bilo uobičajeno. Ta karakteristika *Osnove* i etnoloških monografija izrađenih prema njoj visoko se vrjednuju u novijim teorijskim raspravama (vidi npr. Prica 1996; Čapo-Žmegač 1997; Jambrešić-Kirin 1997). Druga dimenzija vrijednosti građe pisane prema *Osnovi* jest historiografska. Mnogi su rukopisi napisani u zgusnutom vremenskom razdoblju zadnjeg desetljeća 19. stoljeća i prvih dvaju desetljeća 20. stoljeća. Naglašena pozitivistička dokumentarna i deskriptivna iscrpnost, ali i specifični osobni stilovi pisanja koji proizlaze iz Radićeva teorijsko-metodološkog okvira, otkrivaju na sinkronijskoj razini različite mikroaspekte tadašnjih društvenih odnosa (klasnih, rodnih, dobnih, etničkih, religijskih…), kao i osobnosti pojedinih Radićevih suradnika i njihovih sumještana, svjetonazore različitih profesionalnih skupina (učitelji, svećenici, činovnici, poljoprivrednici, obrtnici…), interlokalne i interregionalne odnose i mnoge druge društvene pojave.

62 *Ljetopis JAZU* 1, 1877: 19.

Radić je, osim prikupljene građe, u praktičnoj provedbi svoga projekta uz *Osnovu*, tijekom svoga djelovanja u ONŽO-u objavio i nekoliko etnoloških monografija u ZNŽO-u.[63] One su sve do današnjeg vremena ostale važnom hrvatskom etnološkom literaturom. Radić je zaslužan za izdavanje najpoznatije etnološke monografije rađene prema *Osnovi*, *Otok* kraj Vinkovaca, slavonskog svećenika Josipa Lovretića. U njegovo su vrijeme objavljeni i veliki dijelovi poznatih monografija *Trebarjevo* (autorica je Radićeva sestra Kata Jančir/Jajnčerova), *Bukovica* (autor Vladimir Ardalić), *Vrbnik* (autor Ivan Žic) i početni dijelovi monografija *Šušnjevo selo i Čakovac* (autor Juraj Božičević) i *Cres* (autor Andrija Bortulin/Bartulin). Dragutin Boranić objavio je manji dio građe tih monografija u ZNŽO-u do 1910. godine, a kasnije je objavljivao sitne priloge. Radić je započeo i s objavljivanjem monografija *Kralje u Bosni* Ivana Kraljića, *Motnik u Sloveniji* Gašpara Križnika, *Lički Osik-Kula* Ivana Krmpotića, *Visoko* Franje Murgića i *Gradište* Šime Varnice. Nakon njegova odlaska iz ONŽO-a navedeni su suradnici prestali pisati nova poglavlja prema *Osnovi*. Dragutin Boranić nastavio je objavljivati građu prikupljenu u Radićevu razdoblju u ZNŽO-u sve do 1940.[64] Nešto je od te građe objavljeno i u razdoblju od 1945. do danas u raznim publikacijama. Međutim, veliki dio te građe ostao je neobjavljen sve do današnjeg vremena.

U drugoj polovici 20. stoljeća etnolozi su uočili vrlo bitan problem s kojim su se autori suočavali u objavljenim monografijama (npr. Rihtman-Auguštin 1984: 70, 71, 163, 164; Muraj 1989: 20-23). Za detaljno odgovaranje na sva pitanja iz *Osnove* trebalo je potrošiti mnogo vremena i truda. Autori monografija bili su amateri kojima je najvećim dijelom poticaj za pisanje bila ljubav prema lokalnoj etnografiji, odnosno folkloru. Oni jednostavno nisu imali vremena za posao koji je zahtijevao puni profesionalni angažman, a Radić ga je takvim zamislio. S druge strane, mnogi su od njih bili potaknuti na pisanje i obećanom novčanom nagradom. Kako su novci neredovito stizali na njihove adrese, rađalo se nezadovoljstvo, a često se radilo o vrlo siromašnim ljudima. Ti se problemi ističu u mnoštvu pisama koja su pristizala Radiću, ali i u sadržaju mnogih rukopisa *Stare zbirke* koji nisu u potpunosti zadovoljili Radićeve zahtjeve za zaokruženim opisivanjem pojedinačnih tema i odgovaranjem na sva pitanja iz *Osnove*.

Autori sačuvanih rukopisa u Radićevu su razdoblju na razne načine pokušali udovoljiti sveobuhvatnoj (holističkoj) koncepciji *Osnove*. Neki su opširno napisali samo prva poglavlja *Osnove*, a kasnije su iz raznih razloga odustali od posla[65]. Veliki broj autora tek je u kraćem opsegu opisao prva poglavlja *Osnove* ili ih je preskočio, ali se zadržao na određenim temama iz središnjih ili završnih poglavlja, primjerice

63 *Popis izdanja* 1986: 145-146.

64 *Popis izdanja* 1986: 146-156.

65 Takva bi se kvalifikacija mogla dati rukopisima: SZ br. 7, 28, 35, 41, 44, 49, 51, 54, 65, 69, 90, 98, 99, 104b, 106.

na običajima, nošnji, folklornoj građi (pjesme, pripovijetke itd.) i slično[66]. Očito je da su takva poglavlja mnogim sakupljačima bila osobito privlačna, jednako kao što je istraživanje sličnih tema u drugoj polovici 20. stoljeća bilo privlačno mnogim hrvatskim etnolozima[67]. Neki su autori pokušali ukratko opisati sva poglavlja iz *Osnove*. Time se gubila iscrpnost, ali se dobila zaokruženost monografije[68]. Kao posebna grupa izdvajaju se oni autori koji su pisali prema vlastitom nahođenju i bili su tek djelomično inspirirani *Osnovom*[69]. U Radićevo su doba pristizali u ONŽO i manji folkloristički prinosi i etnografske crtice iz narodnog života, slični onima iz sredine 19. stoljeća[70]. Međutim, pristizali su i važni rukopisi s folklorističkom građom, s obzirom na to da je Radić bio zainteresiran i za njihovo sakupljanje, uključivši usmenu književnost u nekoliko poglavlja *Osnove*[71] (Perić-Polonijo 1995: 62-66).

Rad Dragutina Boranića u ONŽO-u 1902-1918.

Uredništvo ZNŽO-a nakon Radićeva je odlaska preuzeo Dragutin Boranić, po zvanju jezikoslovac, a po zaposlenju sveučilišni profesor. Boranić je bio prisutan u ONŽO-u više od pedeset godina, od 1902. do smrti 1955. Njegovo zanimanje za etnologiju i folkloristiku, prema dosadašnjim spoznajama, uglavnom je bilo podređeno jezikoslovnoj struci, premda je potrebno istaknuti da njegovo etnološko djelovanje još nije dovoljno proučeno (Primorac 2004: 151). U ONŽO-u je bio ključna osoba od svoga dolaska 1902. do početka rata 1941. Boranić je uredio trideset i dva godišta ZNŽO-a, od broja 7 do broja 38. Godine 1914. postao je predsjednik ONŽO-a, a 1924. i redovni član Akademije. U Drugom svjetskom ratu rad ONŽO-a bio je minimalan, a u poraću je Boranić do smrti obavljao samo počasnu funkciju predsjednika ONŽO-a, dok su praktične poslove obavljali mlađi znanstvenici (Marković 1988: 32). Analizom građe u *Staroj zbirci* i pisama u *Zbirci korespondencije* te radova objavljenih u ZNŽO-u, može se posredno pratiti povijest Boranićeva djelovanja u ONŽO-u. Ako se promatra njegova ukupna sakupljačka i urednička aktivnost, može se reći da se u bitnim metodološkim gledištima nikada nije odvojio od načela Radićeve *Osnove* i da se nije dublje bavio etnološkom teorijom. Kronični nedostatak novca i manjak obrazovanih etnologa uzrokovali su da je Boranić u ONŽO-u, uz građu napisanu prema *Osnovi,* prikupljao i puno građe i rasprava iz drugih disciplina i objavljivao ih u ZNŽO-u, čime se umanjivalo primarno etnološko usmjerenje ONŽO-a (Primorac 2004:

66 Rukopisi: SZ br. 9, 21, 24, 30, 37, 39, 45, 46, 48, 55, 58, 61, 63, 64, 66, 70, 75, 76, 77, 82, 85, 89, 96a, 97, 104a, 108.

67 Vidi npr. radove objavljene u ZNŽO u drugoj polovici 20. stoljeća (*Popis izdanja* 1986: 156-162).

68 Primjeri su rukopisi: SZ br. 8, 17, 18, 20, 22, 29, 33, 52, 57, 73, 92.

69 Rukopisi: SZ br. 34, 38, 42, 56, 72a-h, 88, 91, 111,.

70 Rukopisi: SZ br. 14, 27, 36, 43, 50, 53, 100a-c, 145, 147, 154, 237.

71 Rukopisi: SZ br. 12, 59, 62, 67, 80, 84, 112.

150-152). U Boranićevu se etnološkom djelovanju negativnom može ocijeniti činjenica da je u 1930-ima u ZNŽO-u većinom objavljivao raznovrsne kratke, tematski ili teritorijalno nepovezane, članke, čime se praktički udaljio od Radićeva etnološkog holizma. Pozitivna strana Boranićeva rada u ONŽO-u ogleda se u činjenici da je tijekom prvih četiriju desetljeća 20. stoljeća aktivno surađivao s mnogim sakupljačima građe. Ta je aktivnost rezultirala nastankom velikog broja kvalitetnih monografija izrađenih prema *Osnovi*, od kojih je neke Boranić uspio objaviti u ZNŽO-u.

U prvih nekoliko godina rada u ONŽO-u Boranić je dovršio posao prikupljanja građe od autora nekoliko većih etnoloških monografija s kojima je započeo suradnju Antun Radić. Pregledom pisama u *Zbirci korespondencije* utvrdili smo da je Boranić u 1900-ima razvio dobru suradnju s nekim Radićevim suradnicima.[72] U ZNŽO-u je Boranić do 1910. objavio opsežnu monografiju *Poljica* don Frane Ivaniševića te poznatu monografiju *Prigorje* Vatroslava Rožića i veći dio monografije *Riječka nahija u Crnoj Gori* Andrije Jovićevića. Do 1918. objavio je i monografije *Lobor* Josipa Kotarskog i *Samobor* Milana Langa.[73] Objavljivanjem monografije *Samobor* Boranić je proširio područje etnološkog interesa na male urbane sredine, čime se odmaknuo od Radićeve etnološke koncepcije proučavanja isključivo ruralnog života (Čulinović-Konstantinović 1979: 76).

Do završetka Prvog svjetskog rata 1918. Dragutin Boranić sakupio je vrlo važne rukopise u ONŽO-u te je nastavio rad na stvaranju monografija prema Radićevoj *Osnovi*. Tu se osobito ističe nekoliko neobjavljenih rukopisa. Boranić je komunicirao s Pavlinom Bogdan Bijelić iz Cavtata od 1902. sve do 1940. Ona je napisala vrlo opsežnu monografiju *Konavle,* djelomično inspiriranu *Osnovom*[74]. Drugi vrlo važan suradnik bio je Rade Bosnić iz okolice Dvora na Uni. On je prema *Osnovi* napisao čak šest cjelovitih monografija malih banijskih međusobno susjednih sela (Rujevac, Ljubina, Pedalj, Stupnica, Gage i Kosna) i dva opsežnija folkloristička rukopisa[75]. Vrlo su bitne i cjelovite monografije Nikole Novakovića *Staro Štefanje*[76], Luke Lukića *Klakarje*[77] i Mije Žuljića *Vareš*[78], koje su napisane u navedenom razdoblju.

Kod ostalih rukopisa rađenih prema *Osnovi* koje je sakupio Dragutin Boranić osjeća se problem prezahtjevnosti – preopširnosti *Osnove*. Mnogi rukopisi obrađuju samo neka njezina poglavlja. Prva su poglavlja detaljno opisana u rukopisima dvoji-

72 Npr. Jelica Belović-Bernadzikowska, Ivan Filakovac, Marica (Marija) Križe, Gašpar Križnik, Ljudevit Pifko (Pivko), Josip Tomec, Anna Válka-Stipetić (Válka), Mijo Žuljić) i drugi.

73 *Popis izdanja* 1986: 146-151.

74 Rukopisi: SZ br.107a-e, 245.

75 Rukopisi: SZ br. 113a-b, 124, 127a-d, 127e-f.

76 Rukopis SZ 110a-d.

77 Rukopis SZ 128a(a1)-d.

78 Rukopisi SZ: br. 60, 160.

ce autora[79], a izabrana poglavlja, pretežno središnja, u rukopisima desetoro autora[80]. Esejističkim su stilom, djelomično nadahnuti *Osnovom*, pisali Andrija Linardić[81] i Zlatko Turkalj[82]. Manje etnološke rukopise u *Staroj zbirci* u razdoblju 1902-1918. napisala su petorica autora[83], dok su folklorističke rukopise napisala devetorica autora[84].

Važno je istaknuti da se u Boranićevu razdoblju do 1918. pojavljuju u ZNŽO-u i radovi iz područja društvenih znanosti bliskih etnologiji i folkloristici, poput jezikoslovlja, kulturne povijesti, povijesti običajnog prava, etnomuzikologije i etnomedicine. Time se objašnjava i postojanje neobjavljenog rukopisa Frana Gundruma iz etnomedicine iz toga razdoblja u ONŽO-u[85]. Radovi Rudolfa Strohala[86] koji se nalaze u *Staroj zbirci*, većinom neobjavljeni i bez naznačene godine nastanka, najvjerojatnije potječu iz razdoblja 1910-ih i 1920-ih, s obzirom na to da je tada Dragutin Boranić s njime razvio veoma dobru suradnju, pa je u ZNŽO-u od 1910. do 1936. objavio devetnaest Strohalovih povijesnih, filoloških i folklorističkih studija koje obrađuju područja Istre (Boljun), Gorskog kotara, jaskanskog prigorja, Samobora i Zagreba.

Rad Dragutina Boranića u ONŽO-u 1918-1945.

Boranićev rad u ONŽO-u odvijao se smanjenim intenzitetom u 1920-ima (Primorac 2004: 151). Iz tog su vremena primjerice sačuvana pisma samo šesnaestoro Boranićevih suradnika. U ZNŽO-u je tada pretežno objavljivao etnološke i folklorističke crtice koje su bile sakupljene prije 1918., kao i razne povijesno-folklorističke radove. Međutim, Boranić je u tom razdoblju ipak objavio važnu monografiju *Varoš* Luke Lukića, napisanu 1898. godine (Lukić 1919: 32). Iz tog su razdoblja u ONŽO-u sačuvana samo dva rada djelomično inspirirana *Osnovom*[87]. Uz to su sačuvana i četiri etnološka rukopisa[88], sedam folklorističkih radova[89] i jedan dijalektološki rukopis[90].

79 Rukopis Jurja Lesara (SZ 115) i rukopisi Miloša M. Škarića (SZ br. 162, 164).

80 Autori: Tomislav Cividini (Cividinić) (SZ 181), Petar Draganović (SZ br. 126, 159, 167), Andro Jović (SZ br. 114, 161), Ivan Krmpotić (SZ 78), Milan Lang (SZ 150, neobjavljeni ostaci građe), Hamdija Mulić (SZ 157), Milan Prebeg (SZ 165), Miloš Đ. Škarić (SZ 163) i Ana Walka-Stipetić (SZ 120).

81 Andrija Linardić (SZ 156) iznio je jednu originalnu misao o opsežnoj koncepciji *Osnove* u svom rukopisu na 86. stranici: ''Ovo sam ukratko opisao koliko sam znao i mogao, površno položaj otoka i način življenja, a tko zna bolje široko mu polje.''

82 Rukopis SZ 144.

83 Rukopisi: SZ br. 4, 6, 236, 253, 257.

84 Rukopisi: SZ br. 116, 121, 122, 123, 146, 153, 155, 201, 202.

85 Rukopis SZ 197.

86 Svi rukopisi od SZ 186 do SZ 192.

87 Rukopisi SZ 183 i SZ 185a-d.

88 Rukopisi SZ br. 10, 119, 219, 231.

89 Rukopisi SZ br. 117, 118, 184, 193, 208, 218, 254.

90 Rukopis SZ 182.

Kada je Boranić nakon dugog razdoblja opet intenzivirao rad ONŽO-a u 1930-ima (Primorac 2004: 151-152), interesantno je da su mu se javljali i već prilično ostarjeli prinosnici građe iz Radićeva vremena koji se nisu javljali tridesetak godina[91]. U tom su razdoblju opet pisane monografije prema *Osnovi*. Pritom se ističu monografije *Kastavština* Ive Jardasa[92] i *Imotska krajina* fra Silvestra Kutleše[93]. Tada je Luka Lukić nadopunio svoje opsežne monografije *Varoš*[94] i *Klakar*[95] rukopisima koji sadrže narodne pjesme i notne zapise. Uz to se prisjetio i nekih pjesama Josipa Lovretića koje je zapisao u rukopisu SZ 96b. U navedenom su vremenu napisane četiri kraće cjelovite monografije prema *Osnovi*[96] i tri kraća rada inspirirana *Osnovom*[97]. Štefanija Bernas-Belošević napisala je kraću cjelovitu monografiju *Mrzlo Polje Žumberačko* prema *Osnovi* u razdoblju Drugog svjetskog rata[98].

U *Staroj zbirci* čuvaju se i manji radovi iz područja etnologije[99], folkloristike[100], etnomedicine[101], povijesti[102] i etnokoreologije[103], koji su napisani u međuratnom razdoblju. U razdoblju Drugog svjetskog rata napisan je rukopis Antuna Vrgoča s povijesnom tematikom[104]. Autori četiriju rukopisa s etnografskom građom kojima unutar rukopisa i korespondencije nismo mogli utvrditi godinu ili barem vrijeme nastanka[105], Lazar Car, Lojze Golobič, Leopold Horak i Josip Jedvaj, objavili su članke u ZNŽO-u između dva svjetska rata, pa se može pretpostaviti da i ti rukopisi potječu iz navedenog razdoblja. Građa Abdurrahmana Nametka[106], pisana strojem, nastala je vjerojatno u 1930-ima.

Nova zbirka

Nova zbirka odražava rad ONŽO-a u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do najnovijeg vremena, kao i cjelokupnu djelatnost Akademijina Etnološkog

91 Petar (Mato) Bakotić, Nikola Zvonimir Bjelovučić, don Frane Bulić, Kata Jančir, Jiři Polivka, Veljko Radojević i Vid Vuletić-Vukasović.

92 Rukopis SZ 247a-b.

93 Rukopis SZ 246.

94 Rukopis SZ 96b.

95 Rukopis SZ 128e.

96 Rukopisi SZ br. 214, 241, 242, 244.

97 Rukopisi SZ br. 200, 228, 232.

98 Rukopis SZ 248.

99 Rukopisi SZ br. 11, 209, 216, 223-226, 227, 229a-c, 252.

100 Rukopisi SZ br. 194, 199, 211, 212, 217, 220, 238, 249, 252.

101 Rukopisi SZ br. 198, 215, 256a-b.

102 Rukopisi SZ br. 203-205, 243, 250.

103 Rukopis SZ 230.

104 Rukopis SZ 240.

105 Lazar Car (SZ 195), Lojze Golobič (SZ 207), Leopold Horak (SZ br. 221, 222) i Josip Jedvaj (SZ 200).

106 Rukopis SZ 210.

zavoda, današnjeg Odsjeka za etnologiju, nastalog 1962. godine. Teorijska i metodološka polazišta u etnološkom i folklorističkom radu ONŽO-a u tom su razdoblju uglavnom bila pozitivistička. Zadatak terenskog sakupljanja građe ostao je i dalje primarnim. Rad obnovljenog ONŽO-a 1948. pod vodstvom Branimira Gušića odvijao se u četirima sekcijama: antropogeografskoj (voditelj Ivo Rubić), etnološkoj (kulturno-povijesnog usmjerenja, istraživanja uglavnom materijalne kulture pod vodstvom Marijane Gušić), etnomuzikološkoj (voditelj Vinko Žganec) i folklorističkoj (voditelj Ante Martinović). U rad je do 1960. bio aktivno uključen i etnolog Milovan Gavazzi (Marković 1988: 30-33). Intenzivna terenska istraživanja u 1940-ima i 1950-ima rezultirala su nastankom brojnih rukopisa s etnološkom i folklorističkom građom. Sakupljanje građe i znanstvenih rasprava odvijalo se od 1963. unutar Etnološkog zavoda, kojemu je smjernice za rad davao ONŽO. Njegova temeljna publikacija, ZNŽO, od šezdesetih do danas izlazila je u nejednakim vremenskim razmacima[107]. U *Novu zbirku* pohranjivali su se rukopisi pripremljeni za ZNŽO i neobjavljeni rukopisi koje je ONŽO smatrao vrijednima i otkupljivao ih od autora. Zaposlenici u Zavodu radili su od 1963. do 2002. na brojnim terenskim antropogeografskim istraživanjima i etnološkim istraživanjima materijalne kulture, osobito stočarstva i ruralne arhitekture, u različitim krajevima Hrvatske. Jedino se Vesna Čulinović-Konstantinović bitnije bavila društvenom i duhovnom kulturom[108]. ONŽO i Etnološki zavod radili su od 1980. do 1992. i na projektu *Život i tradicijska kultura Hrvata*, koji je vodio akademik Andre Mohorovičić[109].

Tragom Radićeve *Osnove*

Jedini rad u *Novoj zbirci* koji je u potpunosti izrađen prema *Osnovi* jest monografija *Kompolje* Jurja Grčevića[110]. Nastala je odmah nakon Drugog svjetskog rata, prije odlukâ ONŽO o potrebi traženja novih istraživačkih metoda i tehnika i odustajanja od Radićeve upitnice (Marković 1988: 30, 32). U *Novoj zbirci* pohranjeno je i nekoliko etnoloških rukopisa koji su metodološki bliski *Osnovi* u smislu odmaka od strogih pozitivističkih postulata kulturno-povijesne etnološke metode. Pojedini su rukopisi pisani u dijalektu. Neki od njih predstavljaju opširna monografska ostvarenja. Radi se o rukopisima Amalije Žalić-Vukina[111], Marinka Bubice[112], Frane Žen-

107 *Popis izdanja* 1986: 156-162; *Popis izdanja* 1996-2000: 46-47.

108 *Ljetopis JAZU* 71, 1966: 126, ibid. 83, 1980: 158-159; *Ljetopis HAZU* 95, 1992: 201. Vidi i ostale *Ljetopise* od br. 72 do br. 105.

109 *Ljetopis JAZU* 85, 1982: 165; *Ljetopis HAZU* 96: 310; ibid. 100, 1997: 236.

110 Rukopis NZ 11.

111 Rukopis NZ 77.

112 Rukopisi: NZ br. 75, 133.

ke Donaldinija[113], Stjepana Radana[114], Ive Čakalića[115] i Lucije Karalić[116]. Ovdje treba posebno istaknuti djelatnost Luke Lukića, učitelja iz okolice Slavonskog Broda, koji je nakon Drugog svjetskog rata odlučio nadopuniti svoju opsežnu etnološku monografiju *Klakarje*, rađenu prema *Osnovi* od 1905. sve do 1952[117]. Uz to je u navedenom razdoblju predao u arhiv ONŽO-a i veći rad s folklorističkom građom[118], a aktivno je surađivao i kao etnomuzikološki suradnik Vinka Žganeca, pa je u ONŽO-u ostavio i dvije notne zbirke[119], pisane od 1890. sve do 1955. Druga značajna osoba je poznati folklorist iz bjelovarskog kraja Zvonimir Lovrenčević, koji je veliki dio svoje ostavštine predao u arhiv ONŽO-a[120]. On je od 1920-ih do 1980-ih prikupljao raznovrsnu etnološku i folklorističku građu, većinom iz bilogorsko-bjelovarske regije, ali i iz cijele Hrvatske. Uz to se bavio specifičnim kolekcionarstvom, skupljajući recentne novinske isječke, enciklopedijske jedinice, crteže, slikovni materijal i slično. Očito je htio stvoriti neku vrstu ''Pučke enciklopedije''. I on je, kao i Luka Lukić, vršio melografska istraživanja i pisao etnomuzikološke studije (Sokolović 2004).

Kulturno-povijesna etnologija

Pod dominantnim utjecajem kulturno-povijesne metode u *Novu zbirku* ONŽO-a pristizali su etnološki radovi pretežno manjeg opsega iz područja materijalne kulture[121] i iz područja društvene i duhovne kulture[122]. Sačuvano je i šest opsežnijih radova iz duhovne kulture[123]. Zanimljivo je da su u 1950-ima u istraživačke poslove bili uključeni i brojni studenti etnologije[124] (Marković 1988: 31). Sličan je projekt suradnje s mladim istraživačima napravljen u vukovarskom kraju 1979. godine[125]. Uz to su etnološka istraživanja pretežno materijalne kulture vršili i etnolozi zaposleni u zagrebačkim etnološkim institucijama (JAZU, Etnografski muzej, Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta)[126]. Mnogi sakupljači folklorne građe iz područja usmene knji-

113 Rukopis NZ 107.

114 Rukopis NZ 128.

115 Rukopisi: NZ br. 116, 124.

116 Rukopisi: NZ br. 121, 125, 126.

117 Rukopisi: SZ 128a-e, NZ 28.

118 Rukopis NZ 57.

119 Rukopis NZ br. 5, 34.

120 Rukopis NZ 129.

121 Rukopisi: NZ br. 1, 6, 8, 15, 20, 53, 152, 158, 166, 168.

122 Rukopisi: NZ br. 7, 10, 9, 12, 13, 17, 43, 44, 92, 106, 112, 136, 153, 154, 167.

123 Rukopisi: NZ br. 4, 120, 132, 151, 165, 170.

124 Rukopisi: NZ br. 14, 30, 31, 40, 54, 49, 60, 65, 66, 67, 68, 78, 79, 90.

125 Rukopis NZ 143.

126 Marijana Gušić (NZ br. 98, 110), Vesna Čulinović-Konstantinović (NZ 164), Jelka Ribarić (NZ 2), Olga Stažić-Oštrić (NZ 35), Darja Dujmović-Nazor (NZ 80), Ivica Šestan (NZ 127) i Andrija Stojanović (NZ 91).

ževnosti također su ostavili rukopise u *Novoj zbirci*. Ističu se fra Jeronim Šetka[127] i Vinko Dorčić[128]. Folklorističku građu u *Novoj zbirci* pohranili su i predratni suradnici ONŽO-a, poznati etnolozi i folkloristi Stjepan Banović[129], Alija Nametak[130] i Marijan Stojković[131] te četrnaestoro drugih autora[132].

Suradnja s Institutom za narodnu umjetnost (usmena književnost i etnomuzikologija)

Suradnja ONŽO-a JAZU i Instituta za narodnu umjetnost pod vodstvom Vinka Žganca okupila je ekipu suradnika koja je od kraja 1940-ih[133] do početka 1960-ih sustavno vršila folklorističke i etnomuzikološka istraživanja u različitim regijama. Jedan od glavnih terenskih istraživača usmene književnosti u Dalmaciji bio je Olinko Delorko, koji je u ONŽO-u ostavio tri rukopisa[134]. Suradnja dviju znanstvenih institucija pretežno se ostvarivala u području etnomuzikologije. Zvučna snimanja i melografska istraživanja vršena su u različitim regijama Hrvatske te kod Hrvata u Vojvodini i Mađarskoj i Mađara u Slavoniji. Žgančevi su suradnici zvučne snimke i jedan rukopisni primjerak notnih zapisa predavali u dokumentaciju INU, a drugi rukopisni primjerak u arhiv ONŽO-a. Sačuvano je dvadeset i sedam takvih notnih rukopisa u *Novoj zbirci*[135]. Vinko Žganec istovremeno je objavljivao vlastite etnomuzikološke monografije pojedinih regija sjeverozapadne Hrvatske (Međimurje, Zagorje, Podravina) u Akademijinu *Zborniku jugoslavenskih narodnih popjevaka*[136], a u *Novoj zbirci* ostavio je tri izvješća o terenskom radu i dvije strane recenzije[137]. Njegovom su zaslugom u *Novu zbirku* pohranjene originalne notne zbirke Ludvika Kube[138]

127 Rukopisi: NZ br. 50 63, 74, 108.

128 Rukopisi: NZ br. 61, 115, 139, 141.

129 Rukopisi: NZ br. 18, 42, 81, 104.

130 Rukopisi: NZ br. 134, 135.

131 Rukopis NZ 117.

132 Rukopisi: NZ br. 32, 41, 88, 93, 95, 109, 118, 130, 131, 137, 138, 147, 148, 157, 161.

133 Neka su istraživanja započela već i prije Drugog svjetskog rata pod vodstvom Hrvatskog autorskog društva. U *Novoj zbirci* nalaze se dva rukopisa s notnim zapisima koja su započeta u međuratnom, a dovršena u poratnom razdoblju: Zlatko Špoljar (NZ 23) i Vladimir Stahuljak (NZ 36).

134 Rukopisi: NZ br. 52, 62, 85.

135 Stjepan Stepanov (NZ br. 3, 16, 29, 39, 59), Luka Lukić (NZ br. 5, 34), Slavko Janković (NZ br. 19, 37, 58), Zlatko Špoljar (NZ br. 23, 56), Josip Andrić (NZ br. 33, 70, 87), Vladimir Stahuljak (NZ br. 36, 45, 71), Miroslav Špiller (NZ 46), Albe Vidaković (NZ 47), Vinko Žganec (NZ br. 55, 86), Josip Dravec (NZ 72), Nedjeljko Karabaić (NZ 73), Franjo Židovec (NZ 84), Mato Lešćan (NZ 114) i Lajos Kiss (NZ 122).

136 *Popis izdanja* 1986: 297-298.

137 Izvješća: NZ br. 69, 89, 102. Recenzije: NZ 99.

138 Rukopis NZ 82.

i Dragutina Andresa[139], nastale u prvim desetljećima 20. stoljeća. Žgančev najvažniji suradnik Stjepan Stepanov ostavio je u ONŽO-u dvije etnomuzikološke studije[140]. Tu su i etnomuzikološki rukopisi dvojice poznatih folklorista iz tog razdoblja, Zvonimira Lovrenčevića[141] i Ive Furčića[142].

Raznovrsna građa

U *Novoj* se *zbirci*, kao i u *Staroj zbirci*, pojavljuju rukopisi iz različitih društvenih disciplina: povijesti[143], povijesti etnologije[144], antropogeografsko-etnološke škole Jovana Cvijića[145], etnomedicine[146], dijalektologije[147] i bibliografije[148]. U rukopise *Nove zbirke* uvršteno je i šest izvješća etnologa suradnika ONŽO-a o terenskim i arhivskim istraživanjima[149]. U NZ 100 nalazi se dvadeset i sedam strojem pisanih radova koji su objavljeni u jubilarnom ZNŽO-u 40 iz 1962. godine. Dva rukopisa, koja su objavljena u 1950-ima, kasnije su vraćena autorima, pa stoga ne postoje rukopisi pod brojevima 38 i 48 u *Novoj zbirci*[150]. Naknadno pronađena četiri rukopisa sa starijom, uglavnom folklorističkom, građom iz 19. stoljeća[151] i tri folkloristička rukopisa iz Boranićeva razdoblja[152] uvrštena su u drugoj polovici 20. stoljeća u *Novu zbirku*, premda su trebala biti uvrštena u *Staru zbirku*.

Tijekom rada na projektu pronašli smo dvadeset rukopisa s etnološkom, folklorističkom i drugom građom koji nisu bili zavedeni unutar *Stare* i *Nove zbirke*. Privremeno smo ih do 2005. vodili kao rukopise "Posebne zbirke", a zatim smo ih priključili *Novoj zbirci*. Četirima rukopisima nisu poznati autor i godina nastanka[153]. Radi se o sitnim grafikama, crtežima i ulomcima pisane građe. Uz to smo pronašli i četiri rada

139 Rukopis NZ 123.
140 Rukopisi: NZ br. 101, 103.
141 Rukopis NZ 129d.
142 Rukopis NZ 145.
143 Rukopisi: NZ br. 22, 119, 144, 159.
144 Rukopisi: NZ br. 76, 99.
145 Rukopisi: NZ br. 146, 149, 155, 156, 160.
146 Rukopisi: NZ br. 51, 64.
147 Rukopisi: NZ br. 150, 163.
148 Rukopis NZ 162.
149 Rukopisi: NZ br. 94, 96, 97, 105, 111, 113.
150 Jelka Ribarić (NZ 38, ZNŽO 37 1953) i Jakša Ravlić (NZ 48, ZNŽO 38 1954).
151 Rukopisi: NZ br. 24, 26, 142, 169.
152 Rukopisi: NZ br. 25, 27, 140.
153 Rukopisi: NZ br. 171, 172, 173, 174.

iz etnologije[154], dva rada iz folkloristike[155], dva rada iz povijesti[156] i jedan rad iz antropogeografije[157]. Ističe se rukopis Branka Sambraila iz pomorskog i ribarskog običajnog prava iz 1949[158]. Riječ je o projektu u kojemu je Sambrailo napravio naputak i poziv za prikupljanje građe. Kao odgovor dobio je deset manjih radova raznih autora iz primorskih mjesta. Osobita je i rukopisna zbirka crteža hrvatskih narodnih nošnji Antuna Jiroušeka[159]. Pronađenih šest radova iz područja ruralne arhitekture, od čega su trima rukopisima autorice djelatnice Zavoda Zorica Šimunović i Vesna Čulinović-Konstantinović, govori o intenzivnoj provedbi projekta istraživanja tog segmenta tradicijske kulture, a provodio ga je Etnološki zavod od 1960-ih do 1990-ih[160].

Znanstveni novaci Jakša Primorac, Ivana Polonijo i Luka Šešo obavili su tijekom svibnja 2002. arhivsko istraživanje u *Zbirci Baltazara Bogišića* u Cavtatu, gdje su fotokopirali važnije dijelove etnološke i folklorističke građe iz Bogišićeve ostavštine i pohranili ih kao rukopisnu zbirku u arhiv Odsjeka[161]. Tijekom 2003. godine uspostavljena je suradnja s pokojnim Nikolom Anićem iz Sućurja na Hvaru koji je započeo s pisanjem etnološke monografije toga mjesta. Dijelove napisane građe poslao je u Odsjek za etnologiju[162]. U istom periodu prikupljena je građa iz Runovića u Imotskoj krajini kao rezultat terenskog istraživanja Jakše Primorca[163]. Tijekom 2007/08 godine Luka Šešo prikupljao je građu o tradicijskim vjerovanjima u unutrašnjosti Dalmacije[164], a Klementina Batina istraživala je aspekte tradicijske kulture bistranskog Podgorja.[165]

Zbirka korespondencije

Različita pisma koja su pristizala u ONŽO u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća bila su do 2002. godine tek djelomično obrađena. Da bismo što kvalitetnije pristupili dokumentacijskoj analizi *Stare zbirke*, korespondencijsku smo građu obradili u početnoj fazi projekta. Radilo se o četirima rukopisima *Stare zbirke*, označenima kao ''Antun Radić. Korespondencija ZNŽO'' (SZ 19), ''Stara korespondencija ZNŽO'' (SZ 102), ''Evidencija rukopisne građe za 'ZNŽO' '' (SZ 109) i ''Dragutin Boranić. *Ostav-*

154 Rukopisi: NZ br. 175, 180, 182, 185.

155 Rukopisi: NZ br. 184, 190.

156 Rukopisi: NZ br. 176, 179.

157 Rukopis NZ 189.

158 Rukopis NZ 178.

159 Rukopis NZ 177.

160 Rukopisi: NZ br. 181, 182, 183, NZ 186, 187, 188.

161 Rukopis NZ 191a-c; *Ljetopis HAZU* 106, 2003: 247.

162 Rukopis NZ 192.

163 Rukopis NZ 193.

164 Rukopis NZ 194.

165 Rukopis NZ 195.

ština 1904-1916.'' (SZ 125). U njima su se nalazila pisma, dopisnice, podsjetnice, poštanske predatnice i računi. Samo se u SZ 125 nalazio i dio arhivske građe ONŽO-a iz vremena od 1904. do 1916., kada je urednik ZNŽO-a bio Dragutin Boranić. Taj rukopis uglavnom sadrži originalne zapisnike sjednica ONŽO-a koji su objavljeni u Akademijinim *Ljetopisima* od broja 19 do broja 31/II. U zasad nepoznatom razdoblju arhivacije veliki je dio pisama i podsjetnica u rukopisu SZ 19 bio probušen i stavljen u fascikle po abecednom redoslijedu, ali nedosljedno posložen. Bušenjem je ta građa znatno oštećena, a dodatno je oštećenje prouzročila hrđa koja se stvarala na mehanizmima fascikala. U zbirkama SZ 19 i SZ 102 građa je bila pretežno iz Milčetićeva i Radićeva razdoblja, ali i iz prvih godina Boranićeva rada u ONŽO-u. Građa nije bila kronološki razvrstana. Unutar rukopisa SZ 125 pisma su pretežno potjecala iz Boranićeva razdoblja, uz poneko ''zalutalo'' pismo iz Radićeva vremena i razdoblja nakon 1945. Vrlo važan i praktički jedini čvrsti istraživački orijentir u primarnoj fazi dokumentacijskog posla bila je bilježnica ''Evidencija rukopisne građe za 'ZNŽO' '' (SZ 109) i evidencijski listići priloženi uz tu bilježnicu. Ovu je evidenciju napravio i vodio Dragutin Boranić do 1907. Kada smo započeli s dokumentacijskom obradom drugih etnoloških i folklorističkih rukopisa *Stare zbirke*, odmah smo uvidjeli da se korespondencija sakupljača građe s urednicima ZNŽO-a nalazi raspršena i u njima. Ta je ranija nesustavnost u pristupu arhiviranju korespondencije ONŽO-a s vanjskim suradnicima trebala biti okončana. Odlučili smo stvoriti *Zbirku korespondencije* u kojoj će građa biti razvrstana po autorima, lokalitetima i datumima. Time su morale biti ''ugašene'' dvije rukopisne zbirke (SZ 19 i SZ 102), dok su iz zbirke SZ 125 izvađena pisma i umetnuta u *Zbirku korespondencije*. Bilo je posve smisleno toj zbirci priključiti i sva pisma koja su se nalazila raspršena unutar raznih etnoloških i folklorističkih rukopisa *Stare zbirke*, osobito zbog toga što se u najvećoj većini slučajeva radilo o osobama koje su istovremeno bile prisutne kako u spomenutim rukopisima, tako i u SZ 19, SZ 102 i SZ 125. Ona pisma koja su pisana na zajedničkim listovima s etnografskom građom nismo mogli izvaditi iz rukopisa, ali smo u *Zbirci korespondencije* napravili poveznice koje upućuju na njih. Isti takav postupak primijenili smo i u slučaju *Zbirke Matice hrvatske* i *Nove zbirke*, gdje su sva pisma, za razliku od *Stare zbirke*, usko povezana s određenim rukopisom i nije bilo smisleno izdvajati ih u posebnu fizičku cjelinu. Dodatan poticaj i opravdanje za stvaranje *Zbirke korespondencije* bila je i spoznaja da su mnogi vanjski suradnici kroz dugo vremensko razdoblje komunicirali sa svima trima urednicima ZNŽO-a, Ivanom Milčetićem, Antunom Radićem i Dragutinom Boranićem.

Zbirka fotografija

Tijekom rada na projektu izvadili smo 1835 fotografija iz *Stare* i *Nove zbirke*. Sve smo fotografije pohranili u prikladne albume i pritom napravili dokumentacijsku

bazu o njima. Prema količini i temama ističu se fotografije koje su na vlastitim terenskim istraživanjima napravili Antun Radić i Dragutin Boranić krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Iz tog su razdoblja znatan broj fotografija ostavili Josip Ptašinski, Frane Lovljanov (Novljan), Pavlina Bogdan-Bijelić i Radivoje Simonović. Iz međuratnog razdoblja ističu se fotografije Nikole Zvonimira Bjelovučića, Jovana Hadži-Vasiljevića i Leopolda Horaka. Važna je i obiteljska zbirka fotografija Poljan-Jelkić, nastala u razdoblju između dva svjetska rata. Zbirka je povezana s antropogeografskim istraživanjima Radivoja Simonovića. Prikazuje pejzaže i tradicijski život na dinarskim planinama od Hrvatske do Kosova. Od 1945. do osnivanja Etnološkog zavoda 1962. brojne su fotografije napravili Ivo Jardas, Marija Ižgum, Višnja Huzjak, Vinko Žganec i Jela Rihtman. Kasnije su u razdoblju od 1960-ih do 1980-ih djelatnici Etnološkog zavoda Mirko Marković, Vesna Čulinović-Konstantinović i Zorica Šimunović napravili veliki broj fotografija u sklopu projekta istraživanja tradicijske arhitekture, gospodarstva i rukotvorstva u Hrvatskoj. U tom su poslu imali i suradnike, poput Paule Gabrić, Vladimira Kovačića, Vlade Benkovića i Aleksandra Brnek-Kostića. Lucija Karalić u tom je razdoblju priložila fotografije uz svoje etnološke rukopise iz Gorjana i Tomašanaca[166].

Buduća istraživanja

Nakon prikaza arhivske građe u današnjem Odsjeku za etnologiju HAZU treba se zapitati kakvu važnost ona ima za suvremenu etnologiju i druge znanstvene discipline. Građa zahvaća više znanstvenih područja i metodoloških usmjerenja. Unutar nje izdvaja se etnološka građa pisana prema Radićevoj *Osnovi* i folkloristička građa sakupljena u okviru akcija Matice hrvatske i Odbora za narodni život i običaje u 19. i 20. stoljeću. U prethodnim dijelovima teksta naglašeni su njeni pozitivni aspekti, ali na kraju ne treba zanemariti određene negativne aspekte. Suvremena su proučavanja došla do spoznaje da građa pisana prema *Osnovi* sadrži ozbiljne nedostatke pri opisivanju *narodnog života i običaja*. Problemi uglavnom leže u pozitivističkom teorijskom i metodološkom pristupu u kojemu se na specifičan, danas uglavnom napušten način, poima problematika etnografske objektivnosti, kao i u praktičnom pisanju autora amaterâ (o tome npr. Vodopija 1977; Prica 1996; ibid. 2001: 69-79, 229-231). Slično je i s folklorističkom građom koja je pri sakupljanju, osobito u slučaju Matičine akcije u 19. stoljeću, često bila tretirana kao samosvojno književno ostvarenje i zbog toga se nije smatralo potrebnim proučavati kontekst njezina nastanka i života u određenoj zajednici, a uz to je pretežno bila redigirana i ''poljepšavana'' već pri samom zapisivanju i kasnije, čime se znatno mijenjao njezin stvarni, izvorni, oblik koji je imala u trenutku zapisivanja (Perić-Polonijo 1995: 67-70; Jambrešić-Kirin 1997).

166 Rukopisi: NZ br. 121, 125, 126.

Građa u Odsjeku za etnologiju HAZU u najvećem broju slučajeva opisuje kulturu ruralnih područja i, rjeđe, kulturu malih urbanih sredina. Ta je kultura, koju suvremeni etnolozi nazivaju *tradicijskom*, neprestano doživljavala snažne promjene tijekom modernizacijskih i urbanizacijskih procesa krajem 19. i u 20. stoljeću. Autori etnoloških monografija opisivali su je u određenim kraćim ili duljim vremenskim odsječcima. No, oni su već pri pisanju ili nakon nekoliko godina od završetka pisanja uočavali da se određena lokalna kultura ubrzano mijenja i da mnogi stariji elementi, poput nošnje, običaja, pjesama i plesova, nestaju iz svakodnevne, žive prakse. Etnolozi su na temelju vlastitih terenskih iskustava zaključivali i da tradicijska kultura nepovratno iščezava pred naletom suvremene urbane kulture. Tako je *etnološka* i *folkloristička* građa koja je sakupljana u arhivu ONŽO-a već nakon nekoliko desetljeća ili čak nakon nekoliko godina od svoga nastanka postajala "klasičnom" *povijesnom* građom jer je opisivala elemente ljudske kulture koji su neporecivo pripadali prošlosti. Kako je tradicijska ruralna kultura već prema Antunu Radiću bila definirana kao izvorno narodna i domaća, za razliku od urbane kulture, koja je dolazila od stranaca, trebalo ju je u sklopu neprestanog definiranja i redefiniranja hrvatskog nacionalnog identiteta u 20. stoljeću na određeni način zaštićivati, odnosno ''spašavati od propadanja'', jer su se u njoj, prema mišljenju mnogih pripadnika društvene elite, nalazili korijeni nacionalnog identiteta. Veliki je broj hrvatskih etnologa namijenio sebi takvu ''spasiteljsku'' ulogu, a to je u znatnoj mjeri odobravala i podržavala šira javnost.

Hrvatska je etnologija od završetka Drugog svjetskog rata do 1970-ih, a u znatnoj mjeri i kasnije, bila okrenuta prošlosti i ispitivanjima različitih elemenata lokalne tradicijske kulture. Takvim je istraživanjima bila okrenuta cjelokupna kulturno-povijesna etnološka škola pod vodstvom Milovana Gavazzija i Branimira Bratanića, a slična su istraživanja do 1960-ih odnosno 1970-ih provodili i hrvatski folkloristi. Od starijih se ljudi u seoskim sredinama tada nastojalo dobiti što više podataka o stanju lokalne tradicijske kulture u razdoblju njihove mladosti i na temelju tih iskaza pokušavalo se pismeno rekonstruirati njeno ''predindustrijsko'' stanje. Pritom se u radovima kulturno-povijesne etnološke škole nije dovoljno pokušavalo smjestiti tu ''rekonstrukciju kulture'' u konkretni povijesno-vremenski kontekst. Općenito se smatralo da je predindustrijska, uglavnom nepismena, kultura puno statičnija od industrijske i da se tek neznatno mijenjala kroz stoljeća. Tako se primjerice smatralo da su predmeti tradicijskog rukotvorstva ili običaji koji su u jednom mjestu ili prostoru zabilježeni u 20. stoljeću tu sigurno postojali u posve sličnom obliku već u 18. stoljeću, pa čak i puno prije, u vremenu seobe Slavena u ranom srednjem vijeku, u vremenu Ilira, Rimljana itd. (v. npr. Gavazzi 1963; ibid. 1995/1996: 24-25; Bratanić 1951; ibid. 1954). Takva je metodologija, gledana iz kuta povijesne znanosti, podložna vrlo ozbiljnoj kritici jer kod etnologa kulturno-povijesnog usmjerenja najčešće

nije postojao sustavan kritički odnos spram svih relevantnih povijesnih izvora i historiografskih spoznaja. Uz to se mnogi njihovi zaključci mogu smatrati povijesno nedokazivima ili teško dokazivima zbog pomanjkanja izvora.

Većina znanstvenika iz Instituta za etnologiju i folkloristiku težila je modernizaciji etnološke znanosti od 1960-ih naovamo. Suvremena su etnološka stremljenja primarno zahtijevala izučavanje etnološkog prezenta. Ipak, povijesna su istraživanja ostala aktualnima sve do danas i kod jednog dijela etnologa koji su tijekom zadnjih četiriju desetljeća 20. stoljeća nastojali ići ukorak sa svjetskim trendovima u etnologiji, odnosno kulturnoj antropologiji. U Institutskom časopisu *Narodna umjetnost* od 1968. do 1981. izašle su četiri regionalne monografije (Sinjska krajina, okolica Donje Stubice, Brač i Zlarin) koje su interdisciplinarno okupile povjesničare, etnologe i folkloriste. U 1980-ima je došlo do laganog zastoja u takvoj istraživačkoj praksi. Međutim, od početka 1990-ih naovamo grupa etnologa iz Instituta nastavila je stvarati tematske i regionalne monografije hrvatske tradicijske kulture iz druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. Takvim istraživanjima bavili su se i etnolozi iz drugih institucija. Takav je tip istraživanja danas poželjan jer starija hrvatska etnologija nije uspjela napraviti dovoljan broj monografija s preglednim sintezama tradicijske kulture. Nekoliko sintetskih monografija koje su nedavno objavljene pod vodstvom znanstvenika iz Instituta dobrim se dijelom temelji na građi iz ZNŽO-a (Rihtman-Auguštin & Muraj 1998: 110-112; Čapo-Žmegač et al. 1998; Vitez & Muraj 2001).

Bavljenje hrvatskom tradicijskom kulturom u 19. i 20. stoljeću sigurno se neće zaustaviti na spomenutim recentnim etnološkim, odnosno folklorističkim ostvarenjima. Iz današnje se perspektive ova tematika može s punim pravom smatrati dijelom nacionalne kulturne povijesti jer se radi o nekadašnjoj kulturi nižih društvenih slojeva. Moglo bi se zaključiti da ona pomalo izmiče iz žarišta interesa etnologa i da su joj sve skloniji istraživači kulturne povijesti, osobito oni koji su bliski "novoj historiji" odnosno Braudelovoj školi mikrohistorije i istraživanja povijesti mentaliteta (Gross 1996: 77-85). Hrvatski povjesničari, osobito medievisti, počeli su se u posljednjim desetljećima intenzivnije baviti istraživanjima svakodnevlja u različitim lokalnim sredinama. Zasad su rijetki povjesničarski radovi ovakvog tipa koji zahvaćaju kraj 19. i prvu polovicu 20. stoljeća. Arhivska građa koja se nalazi u Odsjeku za etnologiju HAZU prvorazredan je izvor za takva mikrohistorijska istraživanja. Uza sve navedene nedostatke, ona prije svega ima neospornu dokumentarnu vrijednost. Za mikrohistorijske analize bilo bi idealno kada bi postojalo više sličnih etnoloških monografija iz jednog mjesta različitih autora *insidera*. No, uz vješto kombiniranje više tipova povijesnih izvora mogu se dobiti zamjetni rezultati u budućim istraživanjima. Uz etnološka, folkloristička i povijesna istraživanja moguća su i različita interdisciplinarna istraživanja ove arhivske građe. Ona može biti zanimljiva stručnjacima iz povijesti pučke medicine, tehnologije i drugih znanstvenih područja. No,

u etnološkom i folklorističkom smislu ona i dalje u mnogim slučajevima posjeduje antologijsku vrijednost, stoga je zadatak kritičkog objavljivanja antologijske građe jedan od temeljnih ciljeva sadašnjega znanstvenog projekta *Etnološka i folkloristička građa HAZU: obrada i kritičko objavljivanje* i budućih projekata koji će se provoditi u Odsjeku za etnologiju HAZU.

LITERATURA

Belaj, Vitomir. 1998. ''Povijest etnološke misli u Hrvata''. U *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Jasna Čapo-Žmegač et. al., ur. Zagreb: Matica hrvatska, 337-357.

Bošković-Stulli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta.

Bratanić, Branimir. 1951. ''Uz problem doseljenja južnih Slavena. Nekoliko etnografsko-leksičkih činjenica''. *Zbornik radova* Vol. I. [Filozofski fakultet]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 221-250.

Bratanić, Branimir. 1954. ''Nešto o starosti pluga kod Slavena. Uspomeni Lubora Niederlea (1865-1944)''. *Zbornik radova* Vol. I. [Filozofski fakultet]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 277-306.

Čapo-Žmegač, Jasna. 1997. ''Antun Radić i suvremena etnološka istraživanja''. *Narodna umjetnost* 34/2: 9-33.

Čapo-Žmegač et. al., ur. 1998. *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska.

Čulinović-Konstantinović, Vesna. 1979. ''Historijski prikaz etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u Hrvatskoj''. *Etnološka tribina* 2: 67-88.

Gavazzi, Milovan. 1963. ''Novije činjenice za dokaz opstojanja zadruga u doba slavenske zajednice''. *Etnološki pregled* 5: 23-32.

Gavazzi, Milovan. 1995/1996. ''Put znanstvenoga razvoja – misli, metode i iskustva''. Studia ethnologica Croatica 7/8: 23-26.

Grčević, Jure. 2000. *Kompolje. Narodni život i običaji. Zadruga Grčević kbr. 2*. Tekst dovršio i obradio Milan Kranjčević. Kompolje. Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke.

Gross, Mirjana & Szabo, Agneza. 1992. *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus.

Gross, Mirjana. 1996. ''Susret historije i antropologije''. *Narodna umjetnost* 33/2: 71-86.

Ivanišević, Frano. 1987. *Poljica. Narodni život i običaji*. Reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa. [ur. Vesna Čulinović-Konstantinović]. Split: Književni krug.

Jambrešić-Kirin, Renata. 1997. ''O višedisciplinarnim uporištima hrvatske folkloristike na rubovima stoljeća''. *Narodna umjetnost* 34/2: 45-77.

Jurić-Arambašić, Ante. 2000. ''Kijevo. Narodni život i tradicijska kultura''. *Zbornik za narodni život i običaje* 54.

Kutleša, Silvestar. 1993. *Život i običaji u Imockoj krajini*. [ur. Vesna Čulinović-Konstantinović]. Imotski & Split: Matica hrvatska & HAZU Zavod za znanstveni i umjetnički rad.

Lang, Milan. 1992. *Samobor. Narodni život i običaji*. [pretisak posebnog otiska JAZU iz 1915.]. Samobor: ''Zagreb'', poduzeće za grafičku djelatnost

Lovretić, Josip. 1990. *Otok*. [pretisak iz 1897., ur. Manda Svirac]. Vinkovci : Kulturno informativni centar ''Privlačica''.

Lukić, Luka. 1919. ''Varoš. Narodni život i običaji''. *Zbornik za narodni život i običaje* 24: 32-238.

Lukić, Luka. 1995. *Varoš. Narodni život i običaji. Drugi dio*. [pretisak iz 1924., ur. Zvonimir Toldi]. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske & Folklorni ansambl Broda.

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; svesci: 1/1877, 58/1953, 70/1965, 71/1966, 72/1967, 83/1980, 85/1982, 92/1989.

Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; svesci: 94/1991, 95/1992, 97/1994, 99/1996, 100/1997, 104/2001, 106/2003.

Marjanović, Luka. 1898. ''Predgovor''. U: *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme (muhamedovske). Knjiga treća*. Zagreb: Matica hrvatska.

Marković, Mirko. 1988. ''Marijana i Branimir Gušić (Povodom sedamdesete godišnjice života)''. *Zbornik za narodni život i običaje* 45: 7-15.

Marković, Mirko. 1988. ''Osvrt na stogodišnji rad Odbora za narodni život i običaje''. U: *Spomen-spis povodom obilježavanja stogodišnjice postojanja i rada Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena u sastavu Jugoslavenske akademije 1888-1988*. Zagreb: JAZU, 5-35.

Marks, Ljiljana & Lozica, Ivan. 1998. ''Finitis decem lustris. Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu''. *Narodna umjetnost* 35/2: 67-101.

M. H. 1896. ''Predgovor''. U: *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme. Knjiga prva*. [ur. Ivan Broz i Stjepan Bosanac]. Zagreb: Matica hrvatska.

Muraj, Aleksandra. 1989. *Živim znači stanujem. Etnološka studija o kulturi stanovanja u žumberačkim Sošicama*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.

Murat, Andro. 1996. *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*. [ur. Tanja Perić-Polonijo]. Zagreb: Matica hrvatska.

Perić-Polonijo, Tanja. 1995. ''V krogu stoletnikov. Dve oporišči hrvaške folkloristike''. *Traditiones* 24: 61-71.

Perić-Polonijo, Tanja [odabrala i uredila]. 1996. *Tanahna galija: antologija usmene lirike iz Dalmacije*. Split: Književni krug.

Polonijo, Ivana & Šešo, Luka. 2002. ''Skupljači etnografske i folklorističke građe iz Dalmacije u rukopisnim kolekcijama ZbNŽO-a i Matice hrvatske pohranjenim u Etnološkom zavodu HAZU u Zagrebu''. *Etnološka tribina* 25 (Vol. 32): 137-165.

Popis izdanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1867-1985. U povodu 120. godišnjice osnutka. Prvi svezak. 1986. [popis izradile Ljiljanka Ciban i Vlasta Krpan]. Zagreb: JAZU.

Popis izdanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1986.-2000. 2001. [popis sastavio Aco Zrnić]. Zagreb: HAZU.

Prica, Ines. 1996. ''The Full Circle of the Century: *Etnographic Realism* in Croatian Ethnology of the Late Nineteenth and the Late Twentieth Centuries''. *Narodna umjetnost* 33/2: 265-283.

Prica, Ines. 2001. *Mala europska etnologija*. Zagreb: Golden marketing.

Primorac, Jakša. 2004. "Etnološka građa iz Istre, Kvarnerskog primorja i otoka i Gorskog kotara u Arhivu Odbora za narodni život i običaje HAZU". *Rijeka* 9/2: 147-158.

Radić, Antun. 1897. ''Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu''. *Zbornik za narodni život i običaje* 2: 1-90.

Radić, Antun. 1997. *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Pretisak izdanja iz 1897. Zagreb: Dom i svijet.

Rihtman-Auguštin, Dunja. 1984. *Struktura tradicijskog mišljenja*. Zagreb: Školska knjiga.

Rihtman-Auguštin, Dunja & Muraj, Aleksandra. 1998. ''Prvih pedeset godina etnološke misli u Institutu''. *Narodna umjetnost* 35/2: 103-124.

Rožić, Vatroslav 2002. *Prigorje. Narodni život i običaji*. Pretisak posebnog otiska objavljenog 1908. godine. [ur. Tomo Vinšćak]. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Sekulić, Ante. 1986. ''Narodni život i običaji bačkih Hrvata''. *Zbornik za narodni život i običaje* 50.

Sekulić, Ante. 1991. ''Bački Hrvati: Narodni život i običaji''. *Zbornik za narodni život i običaje* 52. [dopunjeno izdanje monografije objavljene u ZNŽO 50].

Sokolović, Alida. 2004. ''Zvonimir Lovrenčević, začetnik etnomuzikologije i etnologije na bjelovarsko-bilogorskom području''. *Studia ethnologica croatica* 16: 181-209.

Spomen-spis povodom obilježavanja stogodišnjice postojanja i rada Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena u sastavu Jugoslavenske akademije 1888-1988. Zagreb: JAZU.

Širola, Božidar. 2002. *Novalja. Narodni život i običaji.* [pretisak iz 1938.]. Novalja: Matica hrvatska

Vitez, Zorica & Muraj, Aleksandra, ur.. 2001. *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*. Zagreb: Barbat & Galerija Klovićevi dvori & Institut za etnologiju i folkloristiku.

Vodopija, Milivoj. 1977. ''Radićeva ''Osnova'' i narodni život danas''. *Etnološki pregled* 14: 71-74.

Žic, Ivan. 2001. *Vrbnik na otoku Krku: narodni život i običaji.* [pretisak iz 1899.]. Rijeka: Adamić; Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Krk: Povijesno društvo otoka Krka.